

Երջանկազարդ կաթուղիկոսաց Տանն Կիլիկիոյ և Աղթա-
մարայ, սրբազան պատրիարքացն Հայոց Ս. Երուսաղեմայ
և Կոստանդնուպօլսոյ, գերապատիւ առաջնորդաց վիճա-
կացն մերոց որ ի Ռուսաստան, ի Թուրքիա և ի Պարսկաս-
տան, շնորհազարդ վարդապետաց և քահանայից՝ քարոզչաց

Բանին կենաց և ամենայն հոգեւոր պաշտօնէից՝ Հայաստանեայց Առաքելական սուրբ Եկեղեցւոյ, ևս և համօրէն գասու ժողովրդականաց՝ ըստ իւրաքանչիւր կարգի և աստիճանի՝ արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց և ամենայն չափու հասակի՝ հաւատով ի Քրիստոս զարգացելոց, որք ի սփիւռս աշխարհաց՝ մատուցի Յիսուսական ողջոյն, սէր, խաղաղութիւն և հայրապետական օրհնութիւն. ամէն:

Լուարո՞ւք, շնորհածին որդիք նորոյս Սիովնի՝ Առաքելական Մեծի Աթոռոյ Կաթողիկէ Սրբոյ Էջմիածի և ունին դիք բանից, զորս ոչ ես, այլ սրբազան առաքեալն Պօղոս, շարժեալ ի Հոգւոյն Սրբոյ, գրէ առ հաւատացեալսդ. «Որպէս ընկալաւ զՔրիստոս Յիսուս զՏէր, նովին զնասլիք: Զգոյշ լեւո՞ւք, մի՛ որ իցէ որ զձեզ կողոպտիցէ՝ ճարտարութեամբ և սնոտի խաբէութեամբ, որք ըստ մարդկան աւանդութեան և ըստ տարերց աշխարհի և ոչ ըստ Յիսուսի Քրիստոսի»:

Գիտեմ, սիրելիք, զի ի բազմատագնապ ժամանակիս յայսմիկ բազում ինչ է, որ հայի ի մոլորեցուցանել զմիտս ձեր. գիտեմ, զի փորձութիւն բազում պաշարեալ ունի զձեզ առ ի դրդուեցուցանել ի հաւատոցն, յոր կոչեցեալք էք շնորհօք Սուրբ Հոգւոյն: Այլ քաջալերեցարո՞ւք և հաստատուն կալարո՞ւք զոր ուսայքդ. ունիք ձեզ առաջնորդ հաւատոյ և ճշմարիտ ուղեցոյց վարդապետութեան կրօնից զաստուածաշունչ մատեանս հնոց և նորոց կտակարանաց: «Այլ դու, ասէ ս. առաքեալն Պօղոս, հաստատուն կաց յոր ուսարդ և հաւատարիմ եղեր. գիտես՝ ուստի ուսար, զի զգիրս սուրբս գիտեօ, որ կարող են իմաստուն առնել զքեզ ի փրկութիւն ի ձեռն հաւատոցն որ ի Քրիստոս Յիսուս»:

Լուարո՞ւք ապաքէն, զի որ խօսեցաւ ի գիրս սուրբս բերանով մարգարէից և առաքելոց, նոյն Հոգին Սուրբ ծանոյց մեզ և զպառգամս փրկութեան: Արդ աւասիկ եկեալ հասեալ են առ դրունս ձեր արքանեակք մոլորութեան, որոց ճարտարութիւն արուեստից ի բան և՛ ի գիր և՛ ի գործ յայն և՛ եթ հայի կէտ նպատակի, զի կարծեցուցանիցեն զձեզ մոլորեալս ի ճշմարտութեանց հաւատոյ. արդ որպէս ուսա-

ըուրդ և ընկալարուք զՔրիստոս Յիսուս զՏէր, նովին գնաս-
ջիք: գիտիցէք ապաքէն թէ զի՞արդ ըմբերանել ըմբերանիցէ
զմոլորեալսն Տէրն մեր. « Մի՛ զոք կոչէք, ասէ, վարդապետ,
զի՛ մի է ձեր ուսուցիչ. և մի կոչիցիք ուսուցիչք, զի ու-
սուցիչ ձեր Քրիստոս է: » Փութացարո՞ւք ապաքէն զհետ
մեծի անգուգական. Վարդապետին, որ հովիւ է մեր ճշմարիտ.
« Ճանաչէ զիւրսն և ճանաչի յիւրոցն, որք զձայն նորա ճա-
նաչեն և զօտարի զհետ ոչ երթիցեն, այլ փախիցեն ի նմանէ,
զի ոչ ճանաչեն զձայն օտարաց: » Մի՛ հայիք ի մոլորութիւնս,
որք յօտարաց առ ձեզ պատրուակաւ ճշմարտութեան քա-
րողեալ լինին. բանք օտարաց՝ յանուն Աստուծոյ հնչեցեալք՝
միտս ունին երկդիմիս և հային ի շահ և եթ նոցին և ի
փառս աշխարհի: Մի՛ խաբիք ի մոացածին ճարտարութեանց
անտի որսողացն, որք զհետ լինին ի կողոպտել զձեզ ի շնոր-
հաց Հոգւոյն Սրբոյ և յանդորրութենէ խղճի մտաց և զամե-
նայն մարդկեղէն աւանդութիւնս կարծեցուցանեն յաղբերէ
անտի Աստուածաշունչ մատենից: Յիշեսջիք հանապազ, զի
« մեք ոչ զհոգի աշխարհի առաք, այլ զհոգին, որ յԱստու-
ծոյ, զի ծանիցուք զայն, որ յԱստուծոյն շնորհեցաւ մեզ: »

Ապաքէն զոր ուսուցանէ Հոգին Սուրբ՝ ի հաւատոյսն ըզ-
գուշանալ ձեզ ի վարդապետութեանց, առհասարակ յօտա-
րաց անտի հնչեցելոց ի լսելիս ձեր, շատ լիցի այսքանեաւ
ածել ի միտս հարազատ որդւոցդ մօրս մերոյ լուսոյ՝ սրբոյ
Կաթուղիկէ Էջմիածնի: Այլ արդ ամենայն լրջմտութեամբ
ունկն դի՛ք բանիցս, զորս ըստ սրբազան պարտուց պաշտա-
մանս հանգամանք ժամանակիս հարկեցուցանեն զիս աւանդել
ձեզ գրով ի զգուշութիւն յայնոցիկ արքանեկաց Հռովմայ,
որք ի հրապոյրս անդ աշխարհային մեծութեան գան ի գայ-
թակիցեցուցանել զձեզ և հանել ի ծոցոյ սրբոյ Կաթուղիկէ
և Առաքելական Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, ըստ թելա-
դրութեան չրջաբերական թղթոյ քահանայապետին Հռովմայ
Լեոնի ԺԳ. տուելոյ յանուն պատրիարքին հռովմեական Հա-
յոց ի 15/25 յուլիսի տարւոյս:

Լուարուք ինձ, որդեակք իմ. մեծ ևս քան զայս ուրա-

խուժիւն ոչ որ ունի, յորժամ տեսանեմ, ըստ Առաքելոյն զի որդեակքդ իմ ճշմարտութեամբ գնայք ի փորձութիւնսն հաւատոյ, որ ի Քրիստոս Յիսուս: Յո՛ւշ լիցի ձեզ, զի և ակնիք մեր երանելիք կատարեցին զընթացս իւրեանց ի բոլս՝ փորձութեան հաւատոյ: Քանզի, որպէս գիտեմք, ի վաղնջուց անտի ժամանակաց անքննելի նախախնամութեամբ Ամենակալին Աստուծոյ լուսափայլեալ պայծառանայր յաշխարհի մերում վարդապետութիւն սրբոյ Աւետարանին Քրիստոսի, իբրև յամենազօր հրամանէ Հոգւոյն Սրբոյ հնչէին լերինք և հովիտք հայրենեաց մերոց ի ձայն քարոզութեան սրբոց առաքելոցն՝ Թագէի և Բարթողիմեայ և հեղմամբ արեան նոցին և սրբոց վկայիցն՝ Ոսկեանց և Սուքիասեանց լուացեալ սրբէին յաղտոյ հեթանոսական մոլորութեան դաշուք և հրապարակք գաւառաց և քաղաքաց հնոյ աշխարհին Հայոց: Անդ ի յաճախել քարոզութեան Բանին կենաց, իբրև աճէր և բազմանայր թիւ նահատակաց և վկայից յաշխարհիս մերում, պարգևեալ լինէր յամենախնամ Արարչէն լուսաւորիչ հոգւոց մերոց մեծ խոստովանողն և բազմաչարչար վկայն ճշմարտութեան, յաջորդն նախկին լուսաւորչացն՝ Թագէի և Բարթողիմեայ՝ սուրբն Գրիգոր Պարթև, որում պայծառահրաշ ցուցակութեամբ վերնոյն ընծայեցաւ ի Վաղարշապատ քաղաքի աստուածակերտ ամպելէն շինուած մօրս մերոյ լուսոյ՝ սրբոյ Կաթողիկէ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց: Արդ ըստ ցուցակութեանս ըստ այսմիկ ի գազաթն մեծի աստորածակերտ շինուածոյն Կաթողիկէ Եկեղեցւոյս կարգեալ եղև Աթոռս այս Հայրապետութեան պահապան և դէտ սրբութեան կրօնից, պատկեալ լուսաղայծառ Խաչիւն Քրիստոսի, օրինակաւ ազնիւ և պատուական տարերց ընտլթեան՝ ոսկւոյ, հրոյ, ամպոյ և լուսոյ, յորոց կանգնեցաւ շինուածն զարմանալի, եցոյց Տէր, զի յաւիտենական է սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց և անեղծանելի ի մարդկանէ, զոր ոչ վերինք կարեն շարժել և ոչ ներքինք դրդուեցուցանել, զի զօրութիւն Ամենակալին բնակեալ է ի նմա: Եւ այսպէս՝ ցուցմամբ մատին Աստուծոյ ընկալաւ աշխարհս Հայոց

զայս Աթոռ երկնահանգէտ, որ բարձր քան զերկին և պայծառ քան զարեգակն գեր ի վերոյ երևեալ, պանծայ արդ փառօք իւրովք, ի դարս դարս ժամանակաց եղեալ աստղ լուսատու տանս Հայոց ըստ աւետարանական վարդապետութեանցն, զորս աւանդեցին սուրբ առաքեալքն և երանելի հարք Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց: Ապաքէն նոյն Տէրն ամենախնամ յարոյց յորդուոց և ի թողանց սրբոյն Գրիգորի լուսաւորչին մերոյ զսխոյեանս ինքնուրոյնութեան Հայաստանեայց Առաքելական սուրբ Եկեղեցւոյ՝ զսուրբ հայրապետսն զԱրիստակէս և զՎրթանէս, զՄեծն Ներսէս և զՍահակն Պարթև, ընդ որս և զսուրբն Մեսրոպ և զամենայն վաստակակիցս սորա, սրբ լցին զվարս աշխարհիս մերոյ բազմութեամբ Եկեղեցեաց, վանօրէից և վկայարանաց և հնչեցուցին ի նոսա զձայն քարոզութեան սրբոյ Աւետարանին ի բարեառ հայրենի՝ թարգմանութեամբ սրբոց կտակարանացն:

Արդ լուարօք ամենեքեան և ի միտ առէ՛ք զանհրեքելիս զայս ճշմարտութիւն. զի, որպէս լուայք, սրբոց կտակարանացն ուսմունք և շնորհաբաշխ վարդապետութեանն Քրիստոսի հաստատութիւն ի Հայս յաջողեալ լինէր մարդասիրական ողորմութեամբ Բարձրելոյն ընդ ձեռն նախկին լուսաւորչացն մերոց դեռ յայնժամ, յորժամ Հռովմ և համօրէն սրբմտեայք ի խաւարի կռապաշտութեան թարթալէին: Ի շնորհաց անտի Հոգւոյն Սրբոյ ի դարս դարս յորաձիգ ժամանակացն անցելոց սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց, յար ի մեծի պարգութեան եղեալ և յանարատութեան, բարձր ի գլուխ պանծայ ընդ անեղծ պահպանութիւն նախնի կանոնաց և կարգաց Եկեղեցւոյն Քրիստոսի: Անդրանիկն յԵկեղեցիս քրիստոնէից սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց հանապազ խոտեալ մերժեալ է յինքենէ զամենայն մոլորութիւնս հաւատոյ, և զնորամուտ վարդապետութիւնս կրօնից ընդ բանիւ արբեալ, կայ միշտ ի մեծի խոստովանութեանն, զոր սահմանեցին սուրբ առաքեալքն Քրիստոսի և երանելի հարքն առաջնոց երից տիեզերական սուրբ ժողովոցն, որ ի Նիկիա, ի Կոստանդնուպոլս և յԵփեսոս:

Ըստ ներելոյ ամենախնամ Երարչին և ի նախնիս մեր Հասին, որպէս ի ձեզ, փորձութիւնք հաւատոյ բազմադիմիք, զի յարեան ի վերայ հօտին Քրիստոսի մոլորութիւնք մոգական ուսման, հրապոյրք հեթանոսական բարուց և պատրանք աշխարհային փառաց. յարեան ի մոլորեցուցանել, եթէ հնարինչ իցէ, և զընտրեալն, զաշակերտեալն ճշմարտութեանն աստուածայնոյ. ելին յարձակեցան ի վերայ քրիստոնէից բռնութիւնք բանտից և կապանաց, սրածութիւնք և գերեվարութիւնք պաշարեցին զանձինս նոցին. դապք և երամք մկրտելոց յաւազանին լուսոյ տնկան ի ձեռս մոլորելոց՝ պաշտօնէից հրոյ և արեգական. տաճարք ընծայեալք Աստուծոյ եղեն կոխան թշնամեաց Խաչին Քրիստոսի. վարդապետք Աւետարանին Տեառն տարաշխարհ վարեցան, մաշելով զանձինս ի շղթայս և ի կապանս անօրէնութեան. սրբանուէր անօթք ի պղծութիւն մատնեցան. և պաշտօն Խաչին Տեառն ծաղր և ծանակ լինէր ի հրապարակս. եւ զի՞նչ, ամբարշտութեանն գողցես եկեալ հասեալ էր վերստին թագաւորութիւն, իբրեւ եւ Տէր և յարոյց զհաւատացեալս անուան իւրոյ. ընտրեաց զորդիս սրբոյ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց յազգ ընտիր և ի Ժողովուրդ սեփական. որք ի հրապարակս թագաւորաց, ի մետաղս տանջանաց, ի գող մարտին թշնամեաց և ամենայն ուրեք աղաղակէին և իբրեւ ի բերանոյ միոյ հնչեցուցանէին զձայն բարեպաշտական հաւատոցն. «Օրէնք աստուածային, ասէին, կացցէ թագաւոր ի վերայ ամենայնի. և ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան, « Զի ոչ եթէ, ասէին, ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիիցիմք իբրեւ զողայս, այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հնար քակտել և ի բաց ելանել ոչ այժմ և ոչ յապա և ոչ յաւիտեանս և ոչ յաւիտենից յաւիտեանս: »

Զայս վկայութիւն վկայեցին, որդեակք իմ, հարքն մեր երանելիք, վառեալք ի նախանձ սիրոյ սուրբ և առաքելական Եկեղեցւոյս յաւուրս անդ դառնաղէտ փորձութեանցն, որք հայէին ի կործանումն հաւատոցն որ ի Քրիստոս Յիսուս. Տէր ինքնին մարտեաւ զմարտն հաւատոյ. Նոյն Նա եղև առաջ-

նորդ սրբոց հարցն Ղևոնդեանց և սրբոց զօրալարացն վարդափառանց, նոյն նա փչեաց զոգի իւր յերանելի և յերջանիկ հայրապետսն, յաստուածիմաստ և ի հոգեզգեսաց վարդապետսն եկեղեցւոյս մերոյ սրբոյ, որոց ամենեցուն ի մի վայր խմբելոց հակառակամարտ ձայն քարոզութեան լռեցուցանէր զմոլորութիւնսն և ափ ի բերան առնէր զամենայն իմաստակորդն, որք անուամբ Տեառն մերոյ օրէնս յօդէին հորս և կարծիս յերկրէին անպատեհս իբր ի լուսաբանութիւն ճշմարտութեանցն, զորս յստակագոյնս ուսուցանէ մեզ Հոգին Սուրբ բերանով մարգարէիցն և առաքելոցն սրբոց:

Ապաքէն Ս. եկեղեցիս Հայաստանեայց ի վախճան անդ դարուն հինգերորդի համաշխարհական վկայութեամբ որդւոց իւրոց առաջին հանդիսացաւ ախոյեան և ընդդիմամարտ հեթանոսական մոլորութեանց և եղև աղբիւր անապական ամենայն կարգաց և աւանդութեանց առաքելականաց, յորս և յաւել ընթանալ դարուց ի դարս ցայսօր ժամանակի:

Իսկ զարեւմտէիցն որ զայնու ժամանակաւ քրիստոնէից զի՞նչ ասացից, որք բուռն հարին զընթացից և զնպատակաց հակառակ եղելոց վարդապետութեան Հոգւոյն Սրբոյ: Անդ ի յաճախել հակաճառութեանց ինչ, լինէր մարտնչիլ քրիստոնէից ընդ քրիստոնեայս, որք խռնէին ի կազս և ի կռիւս կրօնականս վասն տիրապետութեանն իշխանականի, անդ և եպիսկոպոսացն Հռովմայ ձգտիլ յիշխանութիւն աշխարհային առ ի բռնանալ ի վերայ այլոց:

Եր երբեմն, զի և քրիստոնեայք արեւմտից առաջնորդեալ ընդ ձեռն նախնի ս. հարց, միով յօդիւ քրիստոնէական սիրոյ և խաղաղութեան յօդեալք էին ընդ միմեանս և չերևէր ի միջի բազմալեզու և բազմացեղ դասուղ մարդկան ձգտումն ինչ՝ բայց միայն միոյ և եթ արտայայտութիւն ոգւոյ հեզութեան առ ամենեւին: Եւ թէպէտ ոմանք յեպիսկոպոսացն Հռովմայ երբեմն յաւակնէին իշխանականաւ վարիլ առ այլս վիճակաւ, սակայն ս. հարք եկեղեցւոյ, վառեալք ի նախանձ աւետարանական սիրոյ և հաւասարութեան, յանդիմանեալ կշտամբէին զայնպիսիսն և հաստատէին ի միջի զոգի

խոնարհութեան և զկարգ համապատուութեան: Այնպէս զի՝ մինչև իսկ ի վերջ կոյս դարուն վեցերորդի եպիսկոպոսն Հռովմայ Մեծն անուանեալ Գրիգորիոս, որ եպիսկոպոսականաւն և եթ շատանայր պարզ կոյմամբ և մերժէր յինքնէ զմականունդ պապ, կշտամբեալ խրատէր զեպիսկոպոսն կայսերական քաղաքին Բիւզանդիոյ՝ զՅովհաննէսն Պահեցող, զթեկնածուն տիեզերական պատրիարքութեան. զոր և յորդորէր, զի մի ամբարտաւանիցի հակառակ վարդապետութեան Տեառն. «Որպիսի պատասխանիս տալէ Քրիստոսի միոյ միայնոյ Գլխոյն Կաթուղիկէ Եկեղեցւոյ՝ այն, որ կամի ընդ անուամբ տիեզերական պատրիարքի հնազանդեցուցանել զամենայն անգամս Քրիստոսի. և որ ոչ իսկ հայր է, զիմարդկոչիցի տիեզերական հայր քրիստոնէից, ասէր յայնժամ նախանձաւորն նախնական փառաց սրբոյ առաքելական Եկեղեցւոյ՝ մեծն Գրիգորիոս: Այլ ոչ ընդ երկար եղև ժամանակն այն. զի զկնի դարու միոյ անցանելոյ՝ յաջողեալ լինէր եպիսկոպոսացն Հռովմայ հնարիւք իմն հասանիլ ի գահ արքայական և զօրու և զինու տիրել գաւառաց և ժողովրդոց՝ հակառակ բանից աստուածային Վարդապետին մերոյ, որ ասէ. «Գիտէք, զի իշխանք ազգաց տիրեն նոցա. և մեծամեծքն իշխեն նոցա. ոչ այնպէս իցէ և ի ձերում միջի, այլ որ կամիցի ի ձէնջ մեծ լինիլ, եղիցի ձեր պաշտօնեայ. և որ կամիցի ի ձէնջ առաջին լինիլ, եղիցի ձեր ծառայ, որպէս Որդի մարդոյ ոչ եկն պաշտօն առնուլ, այլ պաշտել և տալ զանձն իւր փրկանս փոխանակ բաղմաց»:

Աստանօր յաշխարհային ի տիրապետութեան իսկ եպիսկոպոսացն Հռովմայ է տեսանել ապառքէն չարիս, զորոց զմանինն ոչ ուրեք է գտանել ի տարեգիրս պատմութեան Եկեղեցւոյն Քրիստոսի: Անդ բոցացեալ խարոյկք հաւատաքննութեան. անդ կենդանամահ կտտանք և սպանութիւնք անձանց՝ իբր ի հերձուածս եղելոց. անդ փրկելոցն արեամբ Կենտրարին հեղմունք արեան առ ոտս իշխանական աթոռոյ եպիսկոպոսաց և նուիրակաց Հռովմայ. անդ վաճառումն շնորհաց և սրբութեանց և առհասարակ քարձումն ամե-

նայն գլխոյ և խաղաղութեան ի շահ երկրաւոր տիրապետութեան գահուն Հռովմայ:

Ի կարգէ չարեացս այսոցիկ, որք ընդ ձեռն փառասիրական ձգտմանց աթոռոյն Հռովմայ մօտն յաշխարհ քրիստոնէից, են ապաքէն և այնոքիկ թուղթք և յիշատակարանք, զորս հնարել հնարեցին արքանեակք Հռովմայ ի ստուգութիւն գլխաւորութեան եպիսկոպոսացն՝ պապ անուանելոց՝ ի վերայ եկեղեցւոյն Քրիստոսի: Թուղթք կեղծք, որպէս յայտնի է ամենեցուն, և դաշինք ստայօգք, յորս յաւէտ արծարծեալ լինին բոնք՝ հակառակք աւետարանական ճշմարտութեանց՝ զկարծեցեալ գլխաւորութենէ սրբազան առաքելոյն Պետրոսի և զանհիմն իրաւանց իբր փոխանորդաց նորին՝ եպիսկոպոսացն Հռովմայ՝ ի վերայ համօրէն հօտին Քրիստոսի: Զի, որպէս գիտեմք, Փրկիչն մեր հաւասար փչեաց յառաքեալսն իւր և ասաց ամենեցուն. «Առէք Հոգի Սուրբ. և զոր կապիցէք յերկրի, եղից՝ կապեալ յերկինս, և զոր արձակիցէք յերկրի, եղիցի արձակեալ յերկինս»: և հաւասար ուխտեաց ամենեցուն նոցա ի միւսանգամ գալստեան իւրում նստիլ յերկոտառան աթոռ և դատել զերկոտասան ազգ Իսրայէլի: Ապա ուրեմն ոչ ումեք յաշակերտաց իւրոց շնորհեաց Փրկիչն մեր առանձին իմն իրաւունս և արտօնութիւնս. և զոր ետ նոցա, ոչ երկրային ինչ էր իշխանութիւն ի վերայ մարմնոյ և կենաց մարդկան, այլ երկնային և հոգեւոր ի փրկութիւն հոգւոց և ի լուսաւորութիւն մտաց: Ըստ այսմ՝ և սուրբ եկեղեցիս Հայաստանեայց գիտէ և խոստովանի զամենայն առաքեալսն Քրիստոսի համապատիւս միմեանց և հաւասարս. ընդունի զնոսա զամենեսին իբրև զհազարապետս աստուածային խորհրդոցն, յորոց ի ձեռն բացեալ և փակեալ լինին գրունք արքայութեան երկնից: Նմին իրի և զյաջորդութիւն նոցին գիտէ ընձեռեալս նովին համապատուութեամբ և ոչ զօք կարգէ գեր ի վերոյ, և ոչ ևս ընդունի զսուրբ առաքեալն Պետրոս հիմն և գլուխ եկեղեցւոյն Քրիստոսի. զի, որպէս վկայէ Հոգին սուրբ բերանով երանելոյն Պօղոսի «Հիմն

այլ ոչ ոչ կարէ գնել քան զեղեալն, որ է Յիսուս Քրիստոս: Իսկ որոց ի կարծիս մտեալ իցէ մոլորութեան, իբրեւ թէ սուրբ եկեղեցիս Հայաստանեայց լեալ իցէ երբէք ընդ իշխանութեամբ եկեղեցւոյն Հռովմայ, զԴաշանցն անուանեալ թուղթ առնուն ինքեանց ապացոյց ստուգութեան: Զգոյշ լերուք, սիրելիք, ի խմորոյ անտի պապականաց. զի ոչ իւրք մարթ է հաստատել զգոյութիւն այնր թղթոյ ի հիւսմն. ի հռովմեականաց անտի հնարեալ է այն. զորոյ զկեղծիս և զստութիւն մարթ է տեսանել ի մտացածին պարունակութեանէ անտի և յոճոյ գրութեանն. զայս թուղթ առեալ ի ձեռին, մոլորեցուցանէին հռովմեականք զպարզամիտսն և զտգէտսն ի ժողովրդեանէ, և զարդիս ևս հնարին մոլորեցուցանել:

Ե՛ն, ե՛ն արդարեւ լեալ ուխտադրութիւնք թագաւորաց Հայոց քրիստոնէից ընդ կայսերացն Հռովմայեցւոց, իմն Բիւզանդացւոց, և հայրապետք Հայոց իբրեւ խորհրդակիցք թագաւորաց մերոց և իբրեւ խնամակալք և պաշտպանք արքունական գահուն Հայաստանեայց ի դարս դարս եղեալ են յար ինմին ուխտի ընդ թագաւորաց իւրեանց: Այլ լուարուք, որդեակք իմ, և ունկն դիք բանից իմոց. չէին դաշինքդ այդոքիկ և ուխտադրութիւնքդ յանուն հնազանդութեան Աթոռոյն Հայաստանեայց ընդ իշխանութեամբ եպիսկոպոսին Հռովմայ: Եւ եթէ հայրապետք Հայոց վասն պաշտպանութեան հայրենեաց ձայնակիցք լեալ են թագաւորացն Հայոց և պահպանեալ են զխաղաղութիւն, այն ոչ ընդ Հռովմն էր և ոչ ընդ եպիսկոպոսունս Հռովմայ, այլ ընդ Բիւզանդացիս և ընդ կայսերսն Հռովմայեցւոց արեւելից: Սակայն ի վախճան անդ դարուն հինգերորդի էանց հեռացաւ ի մէնջ և պատահումն այն, և ետ տեղի նորոց հանգամանաց, յորս քաղաքական իշխանութիւն Հայոց բարձեալ եղև ի միջոյ, և եկեղեցականն այնուհետեւ բարձր ի գլուխ պանծայր ինքնուրոյնութիւն ըստ հարազատ շաւղաց՝ աւանդելոց մեզ յառաքելոց սրբոց և ի մերոց լուսաւորչաց:

Եւ եթէ ի դարս ինչ ժամանակաց թշուառութեան ոմանք ի մերազնէից՝ յեկեղեցականաց և յաշխարհականաց՝ կարծիս

ետուն ի հաստատել զստուգութիւն Ռաշանց անուանեալ
թղթոյն, ոչ զի այնու խոստովանեցան զգլխաւորութիւն
եպիսկոպոսացն Հռովմայ, այլ զի յուշ ածցեն զնախնականն
պատկեր սիրոյ եղբայրութեան քրիստոնէից առ միմեանս:
Այսպէս գիտեմք և զվկայելն երբեմնապէս ոմանոյ յեկեղե-
ցողանաց և յաշխարհականաց յետին ժամանակայս զգոյու-
թենէ սւխտի ինչ միաբանութեան և Ռաշանց անուանեալ
թղթոյ, զորոյ զիսկագիրն օրինակ ոչ ուրեք է տեսանել ա-
պաքէն, ի պատմութիւնս և ի յիշատակարանս Հայոց հնա-
գոյն ժամանակաց, և զորս յայժմուսս իսկ գտանեմք ի գիրս
ինչ Ագաթանգեղեայ պատմչի, ոչ ի վաւերականաց սակի
համարիմք զօրինակս նոցին, այլ գիտեմք զայնոսիկ յերկ-
րեալս ընդ ձեռն պապականաց Հայոց կամ օտարաց ի յետին
ժամանակս տգիտութեան և ի խռովայոյզ հանգամանս անդ-
ունիթողական շարժմանց ի վերջ կոյս դարուն չորեքտա-
սաներորդի:

Ընդ ստութեան Ռաշանց անուանեալ թղթոյն անհիմն են
նոյնպէս և ճանապարհորդութիւն մեծի Լուսաւորչին մերոյ
ընդ արքային Տրդատայ ի Հռովմ, և ձեռնադրութիւն Նորին
ի սրբոյն Սեղբեօտրեայ յեպիսկոպոսէն Հռովմայ: Մի լիցի ձեզ,
սիրելիք, ի հրապոյրս անկանիլ այնպիսեաց իսկ առասպելա-
նման աւանդութեանց արքանեկացն Հռովմայ, որք ճիգքնթափ
լինին ապացուցանել զհպատակութիւն Եկեղեցւոյ Հայոց ընդ
իշխանութեամբ այլոյ իմն աթոռոյ արտաքոյ աշխարհիս մերում:
Գիտասջիք ապաքէն, զի ի սկզբանէ անտի քրիստոնէութեան
Հայոց ցվախճան դարուն մետասաներորդի ոչ ոք ի հայրա-
պետաց Հայոց և ոչ այլք յեկեղեցականաց դարունցն նախ-
նականաց պէտս արարեալ են երբէք գիմելոյ ի Հռովմ քա-
ղաք ուխտի աղաքաւ կամ ի ցուցանել զհպատակութիւն
առ եպիսկոպոսն Հռովմայ կամ առ այլ ոք յեկեղեցա-
կանացն արեւմտից, նմանապէս և ի շրջանի անդ նշանակեալ
ժամանակի չեն և չեն եղեալ ժողովք եկեղեցականք իբրեւ
ի վկայութիւն զգլխաւորութենէ եպիսկոպոսին Հռովմայ և
զկրտսերութենէ Եկեղեցւոյս մերոյ: Զգուշացուցանեմ զձեզ,

որդեակք իմ, ի մոլորութենէ աստի յայսպիսւոյ, որ մաս-
ցածին զրպարտութիւն իմն է զՀայոց ժամանակին նախ քան
զդարն երկոտասաներորդ: Յո՛ւշ լիցի ձեզ և հաւաստի լի-
րութիւն, զի յաւուրց անտի սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչի ցլարն
երկոտասաներորդ չիք լեալ յարաբերութիւն հայրապետացն
Հայոց ընդ եպիսկոպոսունս Հռովմայ, ալ սկիզբն յարաբե-
րութեան նոցին ընդ ազգի մերում եղև յաւուրս անդ-
արշաւանաց Խաչակիր անուանեալ գնդից արեւմտից ի սուրբ
տեղիսն Երուսաղեմի՝ ազդեցութեամբ և նախաձեռնութեամբ
եպիսկոպոսացն Հռովմայ:

Եւ որ առաջին եղև ի հայրապետացն մերոց, որ չոգաւ
յուխտ ի Հռովմ քաղաք և ընկալաւ մեծարանս յեպիսկո-
պոսէն Հռովմայ իբրև զհամապատիւ և զհաւասար ոք ի
կարգս եկեղեցականաց, այն Պահլաւունին էր Գրիգոր Բ.
մականուանեալն Մեծ Վկայասէր, որ ի վերջին ամս դարուն
մեռասաներորդի աւանդեաց զԹոռն Հայրապետական ի ձեռն
տեղապահի և ինքն ել ի շրջել յաշխարհս յաշխարհս այնր
ժամանակի՝ ի պատճառս Թարգմանութեանց և վասն ան-
ձամբ զխորձ առնլոյ զկենաց այլոց քրիստոնէից արեւմտից:
Նոյն նա էջ ի Կիլիկիոյ ոչ միայն ի Հռովմ քաղաք, այլև
ի Կ. Պօլիս և յերուսաղեմ և յԱղէքսանդրիա և յայլ նշա-
նաւոր տեղիս քրիստոնէից այնր ժամանակի: Արդ՝ որպէս
աւանդեն մեզ պատմութիւնք և յիշատակարանք եկեղեցւոյս
մերոյ, ոչ ուրեք եթող նա ուխտ ինչ կամ դաշն, և չիք ի
նմանէ, որպէս և ի նախորդաց նորին, նամակ ինչ առ
եպիսկոպոսունս Հռովմայ սակս հպատակութեան և կամ
սակս խոստովանութեան զհնազանդութենէ նախորդաց իւ-
րոց առ աթոռն Հռովմայ:

Գիտեմք սակայն և հաւաստի եմք ի պատմութենէ Թա-
գաւորացն Հայոց Կիլիկիոյ, զի յետ սկզբնաւորութեան ար-
շաւանացն Խաչակրաց՝ Հայք՝ խնդամիտք ընդ յոյս ազատու-
թեան սրբոց տեղեաց և լցեալք հաւատով ի Գրիստոս Յի-
սուս՝ զնախնականն սիրոյ և զքրիստոնէականն եղբայրու-
թեան ցուցին առ արեւմտեայս զհանդէս պանծալի, իբրև

մատուցին ձեռն օգնականութեան նոցա՝ պաշարելոց յամենայն վտանգս ի շրջակայ ազգաց: Նախնիք մեր, հաստատեալք ի բարձունս անդ Կիլիկիոյ, ելին զինեցան յանուն սրբոյ Աւետարանին առ ի առաջնորդել անծանօթ զինուորելոցն յանուն Խաչին Քրիստոսի, ընձեռելով նոցա և բազում նպաստս նիւթականս յանծանօթ երկրի:

Արդ ականերէ և զի յընթացս դարուն երկոտասաներորդի եղև առաջին յարաբերութիւն Հայոց ընդ քրիստոնէիցն հռովմէակոնաց և այն՝ թէպէտև յանուն քրիստոնէութեան, սակայն առաւելապէս ընդ ձեռն իրաց քաղաքականաց, նա մանաւանդ՝ յուսով հաստատելոյ ի Կիլիկիա զնոր իմն գահարքայական: Անդ եղեն արդարև ի կողմանէ իշխանացն Ռուբինեանց բանակցութիւնք և հրեշտակութիւնք, յորս՝ խընդիրք քաղաքական գերիշխանութեան և ինչ ինչ պայմանք հնազանդութեան, յուզեալք ի կողմանէ եպիսկոպոսացն Հռովմայ, մերթ յարգելիք եղեն և մերթ խոտելիք. այլ սակայն՝ զինչ և ենն, չեն այնոքիկ փոխանակութիւնք կարծեաց ի կարգի կրօնական և նուիրապետական խնդրոց, զի Եկեղեցիս Հայաստանեայց ըստ ամենայն մասանց կազմութեան իւրոյ՝ մանաւանդ թէ և վարդապետութեան՝ յաւել ընթանալ անկախ յայլոց ի նմին իսկ ինքնուրոյնութեան, յորում էրն յառաջան զդարն երկոտասաներորդ: Չայտեսանեմք յամենայն իրս Եկեղեցական ժողովոց և հայրապետական թղթոց, և և համայն աստուածաշատական կարգաց և ծիսից համօրէն քրիստոնէիցն Հայոց՝ սկսեալ յաւուրց անտի արշաւանաց Խաչակրաց ցայսօր ժամանակի: Բարերարութիւնք աթոռոյն Հռովմայ առ իշխանս Կիլիկիոյ՝ ընկալեալք յարգանօք և երախտագիտութեամբ՝ չեղեն բաւական ի խախտել զանկախութիւն և զինքնուրոյնութիւն Եկեղեցւոյս մերոյ:

Եւ թէպէտ մեքենայութեանցն Հռովմայ մերթ ընդ մերթ յաջողեալ լինէր՝ ընդ ձեռն իշխանաց և թագաւորացն Հայոց Կիլիկիոյ տալ գումարել ժողովս ինչ Եկեղեցականս, սակայն չէին ժողովքն այնոքիկ ի կարգի վաւերական գումարմանց որբոց հարց Եկեղեցւոյն Հայոց և ոչ ընկալաւ երբէք սուրբ

Եկեղեցիս մեր զորոշմանց նոցին զկանոնան իբրև պարտա-
ւորականս ինչ, այլ անդէն և անդ խոտեալ մերժեաց բազ-
մաթիւ թղթովք, մանաւանդ թէ և յաւէտ առանց կիրառու-
թեան թողլով զայնոսիկ: Ի սակի այդպիսեացդ են և բռ-
նագրօսեալ ժողովք Սոյ և Ատանայի՝ յիշատակեալք ի շրջա-
բերականի քահանայապետին Լեւոնի ԹԳ:

Եւ զոր շահեցաւն աթոռ Հռովմայ յորոգայթադիր արքա-
նեկաց իւրոց, եկելոց ի Կիլիկիա և ի Հայո, ի դարս անդ
ժամանակաց ծանու և անբերելի նեղութեան ազգիս մերոյ՝
սկսեալ յԹԳէն և այսր, ոչ հայէր ի պայծառութիւն ինչ
Եկեղեցւոյն Քրիստոսի և յաճեցումն կենդանի հաւատոցն՝
որ ի Տէր, այլ ընդ հակառակն ի յտարուամն և ի պառակ-
տումն հօտին Քրիստոսի, և ի հեղումն անմեղ արեանց,
յաւէտ ևս և դառն արտասուաց անոցիկ, որք ցայն օր
ժամանակի կէին ի հոգեկանն անդորրութեան ի ծոց սրբոյ
Եկեղեցւոյս մերոյ: Գիտելի լիցի ձեզ, սիրելիք, զի ի բազ-
մաղէտ պատահմանցս աստի յայսցանէ եղև շփոթութիւն մի՞
ի հօտիս մերում. և որք ելինն ի ծոցոյ մօրս մերոյ լուսոյ սրբոյ
Կաթողիկէ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց, մատնեցան ի դատա-
պարտութիւն խղճի իւրեանց: Յո՛ւշ լիցի ձեզ, որդիակք իմ,
օրինակ Հայոց բնակելոց ի Լեհս. էր երբեմն, զի յանուն նո-
ցա պանծային քաղաքք և աւանք փարթամացեալք և
սքանչանային օտարք յոյժ յոյժ ընդ ջերմեռանդն աստուած-
պաշտութիւն և ընդ առաքինի բարս գաղթականացն Հայոց.
այլ արդ՝ ո՛ւր են յիշատակք նոցին. շնորհիւ սրբայթիցն
Հռովմայ, աւա՛ղ յընթացս կարճատև ժամանակի ջնջեալ
եղև անուն նոցա ի շրջանէ հայազգութեան և եղեն նոքա
իբրև զփոշի ցնդեալ յօդս անվայր և աննեցուկ ամենեւին.
Այսպէս վիճակեցաւ և բազմաց այլոց ազգաց, յառաջն եղե-
լոց ի ծոց Եկեղեցւոյն Հռովմայ, յորոյ ի բռնութեանցն և
ի մոլորամիտ վարդապետութեանցն եղև բազմանալ նորանոր
հերձուածոց ի քրիստոնեայս արեւմտից:

Արդ չե՞ն այսոքիկ ամենեքին բաւական ի ցուցանել թէ
եպիսկոպոսն Հռովմայ ոչ զլոյս և ոչ զկենդանի հաւատ

որոնէ, այլ զգերիշխան բռնակալութիւն իւր ի վերայ եկեղեցւոյն Քրիստոսի: Եթէ լռեսցեն մարդիկ ի պատմել զխոտորագնաց անցելոյն Հռովմայ, ոչ ներկայս իսկ առաջի աչաց մեր դնէ, զորս ի վնաս եկեղեցւոյն Քրիստոսի նիւթէ աթոռն Հռովմայ վասն փառաց և աշխարհային մեծութեան իւրոյ: Երբ քարոզեաց Փրկիչն մեր գիտել զմարդն անօխալական և առանց մեղաց, որպէս աթոռն Հռովմայ քարոզէ: Եւ որ յառաքելոց նորին և յաշակերտաց պատուէր ինչ աւանդեաց առ հաւատացեալս վասն դաւանելոյ զեպիսկոպոսն Հռովմայ արժանի այնպիսւոյ պատուոյ և փառաց, որ Տեառն Ամենակալին է անկ: Եւր գիրս կամ յորում դարու վաղապետեաց որ զայնպիսի իմն մուար վարդապետութիւն, որոստամեաց ժողով եկեղեցւոյն Հռովմայ յամին 1869: Արդ լուարուք, որդեակք իմ, առ ի՞նչ եղաւ սահման այսպիսի: Վասն խաղաղութեան արդեօք աշխարհի կամ վասն փրկութեան հոգւոց մարդկան: Քա՛ւ և մի լիցի ձեզ զմտաւածել զայսպիսի ինչ: Վկայեն իրք ժամանակիս, ծագեալք առ հասարակ յաշխարհս յաշխարհս եւրոպիոյ յերեսաց ինչ ինչ ոտնձգութեանց և պէսպէս յաւակնութեանց եպիսկոպոսացն Հռովմայ: Այլ զի՞ երկարեցից զբանս զայլոց ազգաց: աւագիկ առ ձեզ հն բաժանելոցն ի մերագնէից ժողովրդականաց հռովմականաց յիշատակարանք և իրակութիւնք ժամանակակիցք: Եւ որ բաժանեաց զորդի ի հօրէ և զքոյր յեղբօրէ և վրդովեաց զկենցաղ խաղաղակեաց քրիստոնէիցն, ի Կ. Պօլիս և ի գաւառս հորին բնակելոց, և կնքեաց անուանս կուսակցութեանց նորանշան խմբից և խմբակաց ի ծոց հռովմականութեանն աճեցելոց: Ո՞չ այս ամենայն արգասիք են ջանից արբանեկացն Հռովմայ, որք հետամուտ են ի հաստատել ի միոս մարդկան զկարի անհեթեթ գազափար, թէ անօխալական է քահանայապետն Հռովմայ և անբողոքիք են հրամանք նորին:

Եւ չե՞ն արդեօք յաւուրս մեր ի նոյն շաւիղս գայթակղութեան արբանեակքն Հռովմայ, որք յանդգնեալ հանին, հրատարակեցին թուղթ շրջաբերական ի քահանայապետէն

Հռովմայ, առ ի հրապուրել զորդիս սրբոյ Եկեղեցւոյս մերոյ ի ծոց հռովմէականութեան: Առ թ'նչ արդեօք հային միտք մոլորեցուցայն, որք ելանեն թղթով խռովել զհօտ աստուածային Հովուապետին մերոյ Քրիստոսի, որ զերկնայինն իւր շնորհեաց զխաղաղութիւն, և գան վերստին ի մարմինս թշնամականս տրոհել զայն, որ միացեալն է ի Քրիստոս Յիսուս հաւատով Ամենասուրբ Երրորդութեան: Միթէ համարիցին պաշտօն մատուցանել Աստուծոյ՝ ի մտանելն իւրեանց յազարակ ճշմարիտ վարդապետին և ի սերմանելն անդ զորոմն չար, զի բերանով քահանայապետին իւրեանց զչայս մոլորեալս քարոզեն և ստութիւնս յօգեն անվայելս, տալով հրատարակել ի թղթի անդ, թէ Հայք՝ Ժողովուրդք սրբոյ Եկեղեցւոյ մերոյ՝ ծագմամբ և անուամբ համակիցք Հայոց հռովմէականաց՝ կարօտք ինչ են խելամուտ լինելոյ առ ի վերահաստատել զայն իսկ միութիւն ընդ Հռովմայ, յորմէ հեռացեալ են նախնիք իւրեանց: Եւ որ չարագոյն ևս է, քահանայապետն Հռովմայ տայ գիտել ի ձեռն արբանեկաց իւրոց, թէ մտանելն Հայոց ի ծոց Եկեղեցւոյն Հռովմայ եղիցի պատճառ ոչ միայն յաւիտենական փրկութեան հոգւոց, այլ և բարօրութեան կենաց և առ հասարակ ամենայն ցանկալի բարեաց աշխարհի: Թողումք ասել, զի բանք քահանայապետին Հռովմայ ոչ յայն և եթ յանդ ելանեն, այլ հային և առ այլ քրիստոնեայս աշխարհի, զորոց պատուիրէ աղօթել, որպէս զի յետ դարձին Հայոց ի կարծեցեալն միութիւն, և այլ ամենայն ժողովուրդք, որք զՔրիստոս պաշտեն, դարձցին ի ծոց Եկեղեցւոյն Հռովմայ, յորմէ մեկնեալք են:

Հարկ ինչ իցէ ապաքէն յանդիման առնել որդւոցդ Սրբոյ Եկեղեցւոյս մերոյ զհակասութիւնս բանից քահանայապետին Հռովմայ, որք ակներեք են ամենեւին. այլ սակայն ասացից՝ առ ի ցուցանել ձեզ զճշմարտութիւնն: Գիտելի է նախ, զի ոչ ամենայն Եկեղեցիք քրիստոնէից եղեալ են ի ծոց հռովմէական Եկեղեցւոյն, այլ այնոքիկ և եթ, որք թօթափեալ զլուծ բռնակալութեան Հռովմայ, ելին արտաքոյ

քան զգաւիթն նորա. իսկ Հայք, որպէս և այլք ի քրիստոնէից ժամանակիս, ոչ երբէք եղեալ են ընդ իշխանութեամբ եկեղեցւոյն Հռովմայ, ոչ ի դարս նախնականս և ոչ զլնի այնոցիկ ցնեղկայս իսկ, որպէս ցուցաւ ի վերոյ ուստի և ոչ երբէք կարօտացեալ են կամ կարօտանայցեն իսկ խելամուտ լինելոյ առ ի յընտրել զմիութիւն ընդ այլոց եկեղեցեաց: Եւ երկրորդ, ոչ գիտեմք և ոչ խոստովանիմք բնաւ, եթէ հաւատափոխութիւնք յեկեղեցւոյ Քրիստոսի լեալ իցեն երբէք օգտակարք և պատճառք ինչ աշխարհային բարեաց ազգաց և ազանց: Ո՞ր գովեաց զՄեհհրուժանն Արծրունի և զՎասակն Սիւնի և զամենայն ուրացողս ընդ նոսին. ո՞րք բարձրացոյց զյիշատակ անուան Յովհաննու Քոնեցւոյ, զԱղթարմայից, զՈւնիթուաց և զամենայն խռովարար ընկերաց նոցին և զհետեողացն. հոյր ուրուք յաչս մեծ ոմն թուիցին Նիկողն ուրացող և հետեողք նորին: Ո՞րք առանց կարեկցական արտասուաց յիշեացէ զանուն և զյիշատակ այնոցիկ խորդացելոցն ի մէնջ, որք զհայրենեացն թողեալ զպանծալի յիշատակ, զազգայնութեանն թողեալ զարժանապատուութիւն և զեկեղեցւոյ իւրեանց զինքնուրոյնութիւն, մօլին ընդ լծով ծառայութեան օտարաց: Աղէ՛ ցուցէք ինձ զշահս վաստակոց նոցա: Այլ թողցուք զանձինս, յիշատակ որոց ճմլէ զսիրտ մեր և դառնացուցանէ զոգիս: Աղէ՛ ասասցեն մալորեցուցիչքն, որոյ ազգի և որո՞ւմ հասարակութեան առթեաց բարիս ազգակործանն վատիկան. զի՞ է, զի ամենայն քրիստոնեայ ազգք՝ հպատակք անգամ հռովմէական եկեղեցւոյ՝ երեսս դարձուցանեն ի պաշտօնէից նորին, արտասահման առնեն ի միջոյ իւրեանց զդասս դասս վանականացն հռովմէականաց, և որ մեծն է քան զամենայն, զնոյն ինքն զքահանայապետն նոցին՝ զանսխալականն և զաշխարհակալն կարծեցեալ՝ թողուն ի կարօտութեան մեծի, մինչև դիմել նորա ի պաշտպանութիւն թագաւորաց և իշխանաց, որք ըստ հռովմէական վարդապետութեան, գոլով արտաքոյ գաւթին Հռովմայ, զուրկք համարին ի շնորհաց փրկութեան: Յո՛ւշ լիցի ձեզ, սիրելիք իմ ի Տէր, զի զոր

խոստանան արքանեակք Հռովմայ ըստ հոգեկան բարեաց, զնոյն մատակարարէ մեզ Առաքելական Սուրբ Եկեղեցիս Հայաստանեայց բիւրապատիկ առաւելութեամբ. իսկ զոր ինչ խոստանան ըստ աշխարհային բարեացն, զայն ամենայն լիապէս վայելեմք մեք յառատ ողորմութենէ թագաւորաց մերոյ. միայն թէ մի լիցի մեզ թերանալ ի հաւատարմութենէն, զոր նախնիք մեր՝ ազատք ի հաւատոյս՝ ծառայեցին քրիստոսասէր Կայսերացն Ռուսաց, մեծազօր Սուլթանացն Սամանցւոց և արեգակնափայլ Արքայիցն Պարսից, որք ամենեքեան ոչ իմիք կարօտացեալք են, բայց միայն հաւատարիմ՝ հպատակութեան և միամիտ ծառայութեան: Ապաքէն հաստատուն կալարուք զհաւատս ձեր ի Քրիստոս և մի խոտորեսջիք ի շաւղաց անտի հարցն մերոց. «Տուք զկայսերն կայսեր և զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ»: խրատ բարի տայ ձեզ որչալսն առաքեալն Պօղոս. «Ամենայն անձն, որ ընդ իշխանութեամբ է ի հնազանդութեան կացցէ, քանզի ոչ յուտեքէ է իշխանութիւն, եթէ ոչ յԱստուծոյ, և որք ենն՝ յԱստուծոյ կարգեալ են»: Եւ միթէ մարթիւնչ իցէ վաճառել զհաւատս ընդ բարեաց աշխարհի: Ո՛չ ապաքէն Փրկիչն մեր իւրոց աշակերտաց ձրառուիրեաց. «Մի այսուհետեւ հոգայցէք և ասիցէք. զի՞նչ կերիցուք կամ զինչ արբցուք կամ զինչ զգեցցուք, զի զայդ ամենայն հեթանոսք խնդրեն, քանզի գիտէ Հայրն ձեր երկնաւոր, զի պիտոյ է ձեզ այդ ամենայն: Խնդրեցէք նախ զարքայութիւնն Աստուծոյ և զարդարութիւն նորա և այդ ամենայն յաւելցի ձեզ»:

Արդ՝ որ միացեալքդ էք միով Տէրամբ Յիսուսիւ Քրիստոսիւ ի հաստատութիւն հաւատոյ ընդ հովանեալ Առաքելական Աթոռոյս Կաթողիկէ Սրբոյ Եջմիածնի, դասք պաշտօնէից և երամբ Ժողովրդոց, ի միտ առէք զպատգամն Հոգւոյն Սրբոյ, զորս աւանդեցի ձեզ ի խրատ և ի զգուշութիւն ապագայիցն: Դարք և Ժամանակք անցելոցն վկայեն զանօրինակ աստուածսիրութենէ և զբարեպաշտութենէ նախնեաց մերոց: Պարծանք որդւոց՝ հարք, ասէ իմաստունն: Մի լիցի

ի մոռացոնս արկանել զպարծանս մեր զհիմնադիրսն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ՝ զսուրբ առաքեալսն զԲարդէոս և զԲարթոլոմէոս և զսուրբ Լուսաւորիչն մեր Գրիգոր և զամենայն հետեւողս նոցին: Նոյն Տէրն, որ պահեաց և բարձրացոյց զհարս մեր նախնիս, Նոյն Նա պահպանեսցէ՝ և բարձրացուցէ՝ զմեզ ի փառս և ի պատիւ Անուան Իւրոյ: Նոյն Նա պահեսցէ՝ զմեզ յորոգայթից թշնամւոյն՝ յերեւելեաց և յաներևութից, եթէ ոչ վրիպիցուք ի շաւղաց արդարութեան և ի լուսոյ ճշմարտութեան:

Արդ՝ առ ձեզ են բանքս, սրբազան պաշտօնակիցք և ծառայակիցք իմ ի Քրիստոս, որք դիտապետքդ էք Տանն Կիլիկիոյ և Աղթամարայ, որք պատրիարքունքդ էք Ս. Երուսաղեմայ և Կոստանդնուպօլսոյ, որք առաջնորդքդ էք համօրէն վիճակաց Հայոց և վանօրէից և քարոզիչքդ Բանին կենաց յամենայն Եկեղեցիս Հայաստանեայց. արթնն լերովք և զգոյշ կացէ՛ք անձանց և ամենայն հօտիդ, յորում եդ զձեզ Հոգին Սուրբ տեսուչս հովուել զժողովուրդ Տեառն: զի մի գայլք ապականիչք, ծպտեալք ի զգեստս ոչխարաց, մտցեն ի փարախ ճշմարտութեան: Զանազարովք հանապազօր վտարել ի մոաց և ի սրտից ամենեցուն որդւոց մերոց սիրելեաց զամենայն զկարծիս մոլորութեան, որք ի ճարտարմտութենէ օտարաց սպրդեալ ապականեն զբարս հաւատացելոց. հնչեցուցէ՛ք ի լուր ամենեցուն մերազնէից, բաժանելոցն մէնջ, զփողն փրկութեան և զճշմարտութեան և կոչեցէ՛ք ի գաւիթ Փրկչին մերոյ ի սուրբ փարախն Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց. յարուցեալ պնդեցէ՛ք զմէջս ձեր գօտեալ ճշմարտութեան և ի բաց քերեցէ՛ք զամենայն ստութիւնս, յօտարաց անտի բարդեալս ի վերայ անբիծ և անարատ Սրբոյ Եկեղեցւոյս Հայաստանեայց:

Իսկ մեք համբառնալով զձեռս ի յերկինս, մաղթեմք ի Քահանայապետէն յաւիտենից՝ ի Տեառնէ մերմէ Յիսուսէ Քրիստոսէ, զի զԱռաքելական Սուրբ Եկեղեցին Հայաստանեայց՝ և զհիմնարկեալն Իւրեւ զԱթոռ Քահանայապետութեան

Հայոց զՄայր Տաճարս Կաթուղիկէ Սրբոյ Էջմիածնի՝ հանդերձ հրաշալի վանօրէիւք և վկայարանօք ի հաստատութեան և ի պայծառազարդութեան պահեսցէ. զհոգեկան կարողութիւնս հոգեորական դասուց մերոց, որք մատակարարք են աստուածային խորհրդոց, հղօրեղապէս կազդուրեսցէ առ ի անաղարտ պահպանել յեկեղեցւոջ զկարգս և զկանոնս՝ աւանդեալս մեզ ի նախկին Լուսաւորչացն մերոց և ի Հօրէն մերմէ՝ ի Սրբոյն Գրիգորէ Լուսաւորչէ. տացէ՛ Տէր բան բաւական ի բերանս շնորհազարդ քարոզչաց և համօրէն եկեղեցական պաշտօնէից մերոց առ ի սիրայորդոր համոզանօք հրաւիրել զսարտուցեալսն ի ստեանց հարազատի մօրն իւրեանց՝ Սրբոյ եկեղեցւոյս Հայաստանեայց՝ դառնալ անդրէն ի գիրկ Նորին գթութեան. զմեծ խնամակալսն ազգիս մերոյ՝ զՍգոստափառ Կայսրն ամենայն Ռուսաց, զՎեհափառ Սուլթանն Թուրքիոյ և զԱրեգակնափայլ Շահն Պարսից Տէր Աստուած ընդ հովանեաւ ամենազօր Աջոյն Իւրոյ պահպանեսցէ. և ի կնիք մերոց բանից մաղթեմք յամենաբաւական ողորմութենէն շնորհաց Հոգւոյն Սրբոյ, զի զօրհնեալ ազգն Հայոց՝ որ ի սփիւռս աշխարհաց՝ պահպանեսցէ ի բարօրութեան, ի խաղաղութեան և ի բարոյականն միութեան ի փառս մեծի Անուան Իւրոյ այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամէն:

ՄԱԿԱՐ

ԿԱԹՈՒՂԻԿՈՍ ԱՄԵՆԱՅՆ ՀԱՅՈՑ

Տուեալ ի չորրորդ ամի Հայրապետութեան մերոյ
 յ8 Դեկտեմբերի 1888 ամի Փրկչական
 և յազգային թուականութեան ՌՅԼԸ

Թիւ 471

Ի Ս. Էջմիածին: